

Tatiana Savenko

SCIENTIFIC SOCIETY. T.SHEVCHENKO IN THE INTERWAR PERIOD: THE HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM

The article considers the historiography relating NTSh in the interwar period. The main group work, the role of the study of the scientific organization.

Key words: NTSh, historiography, scientific activity, the Western Ukraine.

УДК 930.1:94 (47+57) "1941/1945"

Станіслав Чумак

ЕВОЛЮЦІЯ СТРАТЕГІЇ ВИЩОГО ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО КЕРІВНИЦТВА СРСР У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СЕРІЇ ЗБІРНИКІВ "РУССКИЙ АРХИВ. ВЕЛИКАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ")

У запропонованій статті проаналізовано низку документів, які розкривають зміни у стратегії воєнно-політичного керівництва збройними силами СРСР у роки Другої світової війни.

Ключові слова: Ставка Верховного Головнокомандування, Генеральний штаб, вище воєнно-політичне керівництво, Друга світова війна.

Стратегічне рішення, їх належне обґрунтування чи прорахунки та помилки, які допускалися на найвищому командно-штабному рівні мали особливо відчутний, а головне – тривалий вплив на хід та результат не лише окремих операцій, кампаній, але й усієї війни. Тому об'єктивний аналіз матеріалів, які характеризують процес прийняття стратегічних рішень має велике значення для розуміння залежності успіхів у проведенні стратегічних наступальних чи оборонних операцій від позитивних змін у здійсненні управління радянськими збройними силами на найвищих щаблях військово-політичного керівництва. У повній мірі це стосувалося діяльності та взаємодії Ставки Верховного Головнокомандуючого (далі – СВГ) та генерального штабу (ГШ), робота яких доволі ґрунтовно відображена у документах та матеріалах, опублікованих у серії збірників "Русский Архив. Великая Отечественная".

Метою статті є дослідження складних процесів еволюції діяльності та взаємодії органів вищого стратегічного керівництва радянськими збройними силами за матеріалами серії збірників "Русский Архив. Великая Отечественная".

Незважаючи на доволі значну кількість публікацій радянського часу, історіографія проблем, пов'язаних із відтворенням достовірної діяльності стратегічного керівництва Збройними силами у роки війни усе ще лишається недостатнім, а багато важливих моментів – взагалі не розкритими [1, с. 155]. Про це свідчить приміром і те, що з понад 11 тис. наявних документів ставки у радянський період опубліковано менш ніж 2 тис. Невелика їх кількість була опублікована у збірнику, що до початку 1990-х рр. залишався недоступним – "Сборник документов Верховного Главнокомандования за период Великой Отечественной войны", 1968 р. [2]. Окремі документи наводилися у мемуарах воєначальників, зокрема Г. Жукова [3] та А. Василевського [4], та фундаментальних радянських працях з історії Другої світової війни, а також в деяких публікаціях та роботах, виданих вже після розпаду СРСР, наприклад – праця В. Данилова "Ставка ВГК. 1941–1945" [5].

Документи серії збірників дозволяють простежити як відбувались зміни в процесі оцінки ситуації та прийняття стратегічних рішень на найвищих щаблях управління збройними силами у ході війни та відображають діяльність ключових у цьому плані органів радянського командування – СВГ та ГШ, від ефективної взаємодії яких в значній мірі й залежала перемога у війні.

Основу цих збірників склали оперативні документи, пов'язані з плануванням, підготовкою та веденням операцій, матеріальним забезпеченням дій військ, директиви та вказівки з використання видів збройних сил та родів військ. У них містяться також накази, що стосувалися розстановки вищих військових кадрів. У радянські часи абсолютна більшість цих документів були таємними. Їх публікація підвищує пізнавальне значення збірників для об'єктивної оцінки тих змін, що відбувались у стратегічному керівництві радянськими збройними силами упродовж війни.

Аналіз представлених документів чітко вказує на те, що в цілому СВГ її робочий орган ГШ зосереджували основні важелі управління перебігом бойових дій на фронтах. Проте формування їх організаційної структури, визначення кола безпосередніх функцій, розмежування відповідальності

зокрема між ГШ та Головним управлінням Наркомату оборони відбувалося далеко не просто, а часто і просто поспіхом.

Документи висвітлюють широке коло воєнно-політичних, воєнно-економічних та воєнно-технічних питань, що знаходились у центрі уваги СВГ, яка, таким чином, як формувала загальну стратегію збройної боротьби, так і здійснювала її на практиці.

У цілому представлені матеріали свідчать про напружений характер роботи СВГ яка, не беручи до уваги перший період війни, "своєчасно реагувала на зміни обстановки, уважно слідкувала за перебігом операцій, вносила необхідні корективи в дії військ, здійснювала перегрупування сил та засобів для досягнення цілі операцій та поставлених військам завдань" [3, с. 71].

Проте, як свідчать документи та матеріали збірників, на першому етапі війни перш ніж стати дійсно ефективним органом стратегічного керівництва, СВГ пройшла складний шлях: від розгубленості та грубих помилок через поразки та невдачі до поступового формування достатньо чіткої, гнучкої системи роботи, створення раціональної структури оволодіння новими методами і формами управління, які б відповідали характеру та реальним умовам війни.

Аналіз документів та матеріалів СВГ розкриває основні причини виникнення подібної ситуації. Таке становище було пов'язане з багатьма чинниками. Так, погляди на структуру та характер роботи органів Верховного Головнокомандування у військовий час у Червоній армії склалися у довоєнні роки, виходячи з досвіду попередніх воєн та теоретичних засад про характер майбутньої війни.

Негативне значення мало і те, що коли в Європі вже палала Друга світова війна, у Червоній армії тривали масштабні організаційні процеси, які торкнулися і вищих командних структур. Це призвело до того, що не лише багато військових формувань залишилися не укомплектованими особовим складом, технікою та озброєнням, але й стратегічні органи керівництва збройними силами в умовах війни не те, що не був створений, але не було навіть чіткого розуміння яким він мав бути.

Інша причина недостатньої готовності вищих командно-штабних структур Червоної армії до безпосереднього управління бойовими діями полягала у помилкових уявленнях радянської військової науки про можливий характер майбутньої війни, способах ведення операцій та нерозуміння нових вимог до управління військами. Насамперед це проявлялося у недооцінці динамічного характеру майбутньої війни можливості нанесення швидких потужних ударів великими угрупованнями танкових та механізованих військ вглиб, масштаби та характер перших високومانеврових операцій. Виходячи з цього вважалося, що війна не потребуватиме корінної перебудови системи управління, що головне командування зможе керувати військами з Москви, використовуючи для цього цивільні, відкриті системи зв'язку. Не було враховано можливість дій противника з дезорганізації управління Червоною армією. Фактично не було належного уявлення і щодо необхідності забезпечити особливий режим роботи СВК у воєнний час, створення для цього надійних основних та запасних центральних командних пунктів, стійкої закритої мережі воєнного зв'язку.

Війна виявила "слабкі місця" у системі управління збройними силами. Бойові дії розгорнулися на величезних територіях, набули надзвичайної маневреності, динамічності, у великі операції було втягнуто значну масу військ та військової техніки, у результаті чого кризові для Червоної армії ситуації виникали на багатьох напрямках. Документи збірників свідчать про те, що радянське воєнне керівництво не встигало стежити за розвитком обстановки, адекватно реагувати на її зміни і в багатьох випадках втрачало управління військами.

Формування вищої ланки управління бойовими діями відбувалося поспіхом уже після початку війни – 23 червня 1941 р. До складу СВР увійшли – С. Тимошенко (голова), Г. Жуков, Й. Сталін, В. Молотов, К. Ворошилов, С. Будьоний, Н. Кузнєцов (документ 1) [6, с. 20]. Робочим органом СВГ визначено ГШ. Однак, як це добре видно з документів, збірника подібні рішення не те, що поліпшило стан речей, а навпаки ще більш ускладнило її. Склалася ситуація, коли паралельно існували якби два головнокомандувачі: один – юридичний, однак на практиці безправний, а з іншого – фактично всесильний генсек, без схвалення якого, СВГ працювати не могла. Нарком оборони С. Тимошенко як голова СВГ не міг без Й. Сталіна приймати жодного принципового рішення і фактично лише підписував схвалені останнім директиви. Незважаючи на такий неприродний стан речей, лише 8 серпня було сформовано СВГ, а Й. Сталін був призначений Верховним головнокомандувачем та очолив СВГ юридично (документи 83; 149) [6, с. 62, 107]. Лише після цього робота СВГ набула більш менш стійкого характеру. Було достатньо чітко визначено форми її роботи та основні функції: всебічна оцінка військово-політичної та стратегічної обстановки, аналіз перспектив її розвитку; визначення форм та способів стратегічних дій, прийняття рішень на проведення важливих операцій, їх розробка, безпосереднє керівництво бойовими діями військ. Усе це відбувалося уже тоді, коли противник знаходився на відстані у 300 км від Москви.

Як свідчить аналіз документів, ще одним негативним чинником, який значно ускладнював управління бойовими операціями було те, що на початку війни Й. Сталін недооцінював значення ГШ. Так, на другий день війни в умовах повної невизначеності щодо загальної обстановки на західних кордонах, начальник ГШ Г. Жуков був скерований для надання допомоги командуванню Південно-Західного фронту, заступник Наркома оборони Б. Шапошников, заступник начальника ГШ В. Соколовський та начальник оперативного управління ГШ Г. Маландін відправилися на Західний, а перший заступник начальника Генштабу Н. Ватутін – на Північно-Західний фронти. І в подальшому ГШ не одноразово на багато днів залишався без керівного складу. Так, А. Василевський, з 34 місяця перебування на посаді начальника ГШ, 22 місяці працював безпосередньо на фронтах. Усе це негативно відображалось на діяльності Генштабу, значно знижувало ефективність його роботи [6, 11].

Лише з вересня-жовтня 1942 р., коли негативні наслідки припущених проррахунків стала очевидно, ставлення Й. Сталіна до ГШ різко змінилося. Тепер вже жодне важливе рішення СВГ без попереднього узгодження з ГШ не приймала.

Поступово удосконалювалась система стратегічного керівництва й на більш низьких рівнях. Та йшов цей процес не просто, і не без помилок. Так спочатку з метою підвищення надійності та оперативності керівництва військами діючої армії, 10 липня 1941 р. утворені головні командування Північно-Західного, Західного та Південно-Західного стратегічного напрямку (документ 83) [6, с. 62]. Два останніх з перервами проіснували до літа 1942 р.. Перше ж було ліквідовано уже в серпні 1941 р. і більше не створювалось. У квітні, коли постало завдання звільнення Криму, а потім намітилася загроза захоплення супротивником Кавказу, створено головне командування Північнокавказького напрямку, яке функціонувало до середини червня 1942 р.

У цілому головні командування напрямків відіграли позитивну роль в організації бойових дій. Проте через те, що створювалися вони поспіхом, без раніше розробленої та перевіреної організаційної структури та з нечіткими функціональними обов'язками, без необхідної кількості засобів управління, зв'язку та кваліфікованих штабних кадрів, ефективність їх діяльності на початку війни була недостатньою. До того ж, Главкоми напрямків не мали чітких і достатніх повноважень для прийняття рішень з використання військ та керівництва їх бойовою діяльністю. Вони не володіли необхідними резервами, запасами матеріально-технічних засобів, у зв'язку з чим не могли серйозно впливати на планування бойових дій. До того ж, вкрай мінлива бойова обстановка часто змушувала СВГ постійно віддавати розпорядження фронтам напряму, внаслідок чого нерідко виникали різні непорозуміння, знижувалась відповідальність обох штабів за результат операцій.

Важливим етапом в організації ефективної роботи СВГ стало створення з весни 1942 р. інституту її представників. Це була якісно нова сходинка у розвитку системи стратегічного керівництва збройними силами. У більшості випадків роль представників Ставки виконували її члени, заступники Наркому оборони та деякі відповідальні робітники ГШ (документ 327; 379) [7, с. 236, 286]. Вони отримували широкі повноваженнями і, зазвичай, скеровувалися туди, де згідно з планом СВГ готувались і проводились найбільш важливі операції.

Завдання та права представників СВГ у ході війни поступово розширювалися. Спочатку Й. Сталін усвідомлено обмежував рівень їх повноважень щодо втручання у керівництво операціями. Без його відома та особистої згоди вони не змогли змінити розмежувальні лінії між фронтами, переводити значні сили та засоби не лише з одного фронту на інший, але й в масштабах одного фронту, інакше кажучи приймати будь-яке принципово відмінне від затвердженого СВГ рішення. Лише з липня 1944 р., коли СВГ доручила Г. Жукову координувати дії 1-го та 2-го білоруських фронтів, а О. Василевському – 1-го та 2-го прибалтійських та 3-го білоруського фронтів, що приймали участь у Білоруській операції, вони були наділені більш широкими повноваженнями, включаючи можливість прийняття рішень на масштабні перегруповання військ (документ 138) [9, с. 107]. Тим не менш і на цьому етапі кожен крок представника СВГ продовжував жорстко контролюватися. У цілому відносно ролі представників СВГ на різних історичних етапах існували різні точки зору. Об'єктивний аналіз документів свідчить про те, що вони сприяли підвищенню ефективності стратегічного керівництва військами, хоч деякі командувачі фронтами, зокрема, К. Рокосовський, вважали їх зайвою ланкою, що ускладнювала роботу. Натомість, за оцінкою Г. Жукова, в основі роботи СВГ покладено "розумне поєднання колегіального з єдиноначалієм". Причому в усіх випадках "право прийняття остаточного рішення залишалося за Верховним Головнокомандуючим" [3, с. 88].

Аналіз всієї сукупності вміщених в серії з документів, дає підстави твердити, що характер, форми й методи роботи самої СВГ також не лишалися беззмінними. В ході війни вони змінювалися, розвивалися та вдосконалювались відповідно до нових завдань та конкретної обстановки.

Найбільш складним у цьому відношенні був перший період війни. У цей час командування ще не лише не мало необхідного досвіду, але й функціонувало недостатньо організовано. Форми його діяльності ще не склалися. В результаті чого багато питань вирішувалося поспішно, методами спроб та помилок, часто одноосібно Й. Сталіним, без участі ГШ, а інколи й всупереч його пропозиціям. Саме у ці роки СВГ припустилася найбільших помилок, які призвели до поразок. Слід однак зазначити і те, що особисті прорахунки Й. Сталіна, як на це вказують документи збірників, були й результатами помилок, допущених радянською військово-теоретичною думкою перед війною, зокрема, з питань визначення головного стратегічного напрямку, раціонального розподілу сил, термінів приведення військ у повну бойову готовність, розміщення стратегічних запасів, розташування укріплень районів.

Особливо багато недоліків, багато яких за своїм характером межували із відвертим непрофесіоналізмом пов'язано із організацією зв'язку. Про масштаби проблеми яскраво свідчить те, що на початку війни було багато випадків, коли для з'ясування оперативної обстановки у тій чи іншій місцевості операторам ГШ доводилось цивільними каналами зв'язку з'ясувати ситуацію у місцевих органах влади. Як наслідок, не маючи достовірних даних про обстановку, СВГ неодноразово ставила перед фронтами вочевидь нереальні завдання. Так, особливо серйозними прорахунками СВГ у 1941 р. було запізніле рішення на перехід до стратегічної оборони у перші тижні війни та несвоєчасне виведення військ Південно-Західного фронту з-під загрози оточення під Києвом (документ 255) [6, с. 176–177]. У результаті чого радянські війська зазнали надзвичайно важкої поразки, якої однак можна було не допустити.

Особливо прикрий було те, що, як свідчать документи, належних висновків не було зроблено. Як наслідок у 1942 р. допущено низку не менш грубих прорахунків щодо визначення можливого задуму противника, організації військам багатьох операцій, у яких було бездумно втрачено накопичені з величезними зусиллями людські ресурси та матеріальні засоби.

Військово-політичне керівництво продовжувало ставити нереальні завдання. Так, на початку 1942 р. військам відновленого Західного напрямку наказано розгромити ржевсько-в'яземсько-юхновське угруповання противника та до 5 березня вийти на рубіж Оленіне, р. Дніпро, Дорогобуж, Єльня, р. Десна та звільнити Брянськ (документ 106) [7, с. 98]. Численні спроби вирішити це завдання ні до чого не приводили. Проте СВГ продовжувала наполягати у продовженні уже цілком очевидно неперспективної щодо розгрому угруповання ворога операції. Це завдання було ще раз підтверджено 20 березня 1942 р. (документ 159), хоча нереальність її була очевидною [7, с. 135–136].

Наполегливі вимоги, не рахуючись ні з чим, продовжувати зимовий наступ 1941–1942 рр. і навесні 1942 р., були значною помилкою СВГ. Численні або розрізнені, мало підготовлені операції, які проводилися на Західному напрямку, виснажили не ворога, а власні війська. Лише 20 квітня, коли СВГ переконалася у безрезультатності спроб наступу, фронтам було наказано перейти до оборони.

Подібні дії СВГ, авторитарний стиль прийняття рішень призвели й до "харківської катастрофи". Так, наприкінці березня 1942 р. на нараді військового та політичного керівництва країни начальник ГШ, доповідаючи думки з приводу можливого характеру дій Червоної армії влітку 1942 р. пропонував у найближчий час обмежитися обороною, не вводячи стратегічні резерви. Ця думка проте не була підтримана Й. Сталіним та деякими іншими членами СВГ. У результаті чого в основу планування літньо-осінньої кампанії покладено рішення про перехід до активної оборони на усьому фронті, водночас зі здійсненням серії окремих наступальних операцій на ряді напрямків. Так, Й. Сталін поступився наполегливим проханням командування військами Південно-Західного напрямку (С. Тимошенко, М. Хрущов) про проведення Харківської наступальної операції. Генеральний штаб намагався заперечувати, але Верховний Головнокомандувач наказав йому не втручатися у планування бойових дій на південній ділянці радянсько-німецького фронту. Фінал такого розпорядження відомий: Харківська операція завершилася повномасштабною катастрофою для Червоної армії (документ 340) [7, с. 245–249].

Потрібно також зазначити, що аналіз документів свідчить також і про те, що прорахунки у керівництві проявились й організаційному плані. Не було приділено уваги як, так і їх належному оперативному використанню. У ланці командних рішень "армія-дивізія-танковий парк" нерідко використовувався, у якості танків безпосередньої підтримки піхоти з рівномірним розподіленням по фронті. Усе це призводило до того, що операції врешті приймали форму важких та виснажливих затяжних боїв.

Загалом, документи збірників свідчать про те, що воєнні кампанії 1941–1942 рр. СВГ своєчасно не планувала, так як і не розробляла плани операцій груп фронтів. Їх підготовка здійснювалася в основному шляхом видачі наказів та директив загального змісту, а конкретне оперативно-

стратегічне планування проводилось головним чином на фронтах та арміях. Роль СВГ зводилася переважно до постановки завдань фронтам та флоту, розгляду розроблених командуючими та штабами фронтів планів операцій, забезпечення їх виконання за рахунок резервів, узгодження зусиль фронтів, а також до загального нагадування про необхідність більш ефективних способів бойових дій для досягнення намічених цілей.

Разом з тим, у другий період війни, коли було досягнуто корінного зламу у війні, діяльність СВГ набула уже значної ефективності. Набувши досвіду, СВГ ставила завдання, рахуючись із об'єктивними можливостями військ, потенціалом противника, а не власними бажаннями і як наслідок припускалася значно менших помилок, краще організовувала операції.

Змінився й характер її роботи. Перехід від переважно оборонних до наступальних дій, володіння стратегічної ініціативи, більш сприятливе співвідношення сил та засобів дозволяли СВГ діяти впевненіше, ставити перед військами хоч і масштабні, але і реальні завдання, ініціювати рішучі способи дій, у тому числі спрямовані на оточення та знищення великих оперативних угруповань супротивника.

У цей період СВГ керувала діями збройних сил у двох кампаніях – зимовій 1942–1943 рр. та літньо-осінній 1943 р. Проведені стратегічні операції, що завершилися успішно, хоча й не отримали того розвитку, на який розраховувало Верховне Головнокомандування. Проте внаслідок них були створені умови для звільнення Прибалтики, Білорусі та України. Ці операції відзначалися повною оригінальністю задумів, своєрідністю способів дій, значимістю результатів, але, все ще, супроводжувалися непомірно значними втратами. Продовжували давати про себе знати і невикорінені недоліки. СВГ усе ще не звільнилася від недооцінки противника та переоцінки власних сил. Перед фронтами ставили завищені завдання, операції проводилися за принципом досягнення мети будь-якою ціною. Серйозна помилка була допущена в оцінці можливих контрдії противника, зокрема під Харковом у лютому-березні та під Києвом у листопаді 1943 р., що дозволило противнику тимчасово перехопити ініціативу (документи 331; 332; 335) [8, с. 207–208].

Характерним було те, що у цей період СВГ та ГШ, на відміну від перших 1, 5 років війни, не лише ставили завдання перед фронтами, затверджуючи чи ні інші рішення, але й самостійно розробляли детально планували та організовували усі важливі стратегічні операції, за необхідністю – коректували плани.

В цілому ж документи збірників свідчать про те, що у 1943 р. СВГ вже достатньо впевнено керувала збройними силами практично в усіх значних операціях. Вона достатньо успішно вирішувалася питання вибору напрямків головних ударів, створення та застосування стратегічних резервів (документ 48; 128) [8, с. 43–44, 92]. У її діяльності стала чіткіше проглядатися колегіальність, прагнення до вироблення важливих рішень залучити більше коло компетентних осіб. Представлені документи розкривають і прояви індивідуального таланту окремих полководців, таких як Г. Жуков, О. Василевський, К. Рокосовський, І. Конєв.

Слід зазначити, що зміст наведених документів об'єктивно свідчить, що з приходом на посаду начальника ГШ А. Василевського та призначенням заступником Верховного Головнокомандуючого генерала Г. Жукова більшість рішень та розпоряджень СВГ приймалися з урахуванням реальної обстановки та прогнозування її розвитку. Покращилося практичне керівництво військами. Якщо у перші місяці війни СВГ із запізненням реагувала на кризи в обстановці та недостатньо оперативно маневрувала резервами, то вже на другому етапі війни Верховне Головнокомандування чіткіше перегруповувало війська.

Достатньо ефективно вирішувалося стратегічне завдання відновлення порушеної влітку 1942 р. стабільності фронту. З цією метою здійснювався маневр силами та засобами, були розгорнуті Воронежський, Сталінградський, Північнокавказький та Закавказький фронти. Виправдало себе рішення про ліквідацію головних командувань напрямків та переході до безпосереднього керівництва з боку СВГ усіма фронтами з надсиланням на важливі напрямки для координації дій своїх представників.

Зросла увага СВГ до проведення організаційних заходів, скерованих на якісне удосконалення боєздатності військ: у стрілецьких з'єднаннях збільшилася кількість автоматичного озброєння, протитанкових та зенітних засобів, важких мінометів. Поліпшилася організація бронетанкових та механізованих військах. Основною оперативною одиницею стали танкові та механізовані корпуси, формування танкових армій.

Опубліковані у збірниках документи вказують на те, що СВГ, навчена досвідом весни 1942 р., прискіпливо готувала нові військові кампанії. Особлива увага приділялася створенню потужних резервів, поповненню військ накопиченою належною кількістю боєприпасів та пальним, приховуванню від ворога міжфронтних перегруповань. Так, у вересні 1942 р. в резерв СВГ

виведено 3-я та 5-а танкові армії. Це переміщення не було виявлене ворогом. Одночасно почалось формування п'яти нових резервних армії (документи 535; 544) [7, с. 376–377, 382].

До третього, заключного періоду війни СВГ та ГШ прийшли з досвідом ведення війни, практичним досвідом організації, планування та здійснення операцій значного масштабу. При цьому виробився творчий підхід до вирішення завдань.

Важливим чинником у досягненні успіху при вирішенні стратегічних завдань на цьому етапі стала чітка організація системи стратегічного керівництва. СВГ приймала рішення після ретельного обговорення їх з командуванням фронтів, командуючими видами збройних сил та родів військ (документи 686, 687) [7, с. 466–467].

Плани фронтових операцій також детально розглядалися та затверджувалися СВГ. Вона здійснювала загальний контроль за діями збройних сил, своєчасно вносила уточнення у прийняті рішення, організовувала оперативно-стратегічну взаємодію, здійснювала перегрупування військ, готувала та вводила у дію стратегічні резерви. Свої рішення СВГ доводила до виконавців директивами, наказами та приватними розпорядженнями. Ефективним способом керівництва стало скерування СВГ своїх представників на фронти для координації їх дій (документи 552; 553) [7, с. 387–388].

В оцінці Г. Жукова це виглядало наступним чином: «Тепер ми могли готувати та проводити великі операції на кількох напрямках, а послідовно на всьому стратегічному фронті. На нараді Й. Сталін поставив питання про нову форму проведення кампанії 1944 р., попередньо він запросив думки кожного учасника. Обговорили питання де саме зосереджувати сили та засоби для поразки основних сил противника. Таких районів виявилось 10» [3, с. 97–99]. Слід підкреслити, що на відміну від минулих років, одночасно були розпочаті відповідні прорахунки на усіх десяти напрямках.

Загалом на цьому етапі СВГ та ГШ спланували та провели три кампанії (зимову та літньо-осінню 1944 р. та зимову 1945 р.), у ході яких було реалізовано сімнадцять стратегічних операцій. СВГ та ГШ продемонстрували здатність керувати ними, вирішувати завдання більш економно та майстерно. Проте й тут не минулося без болючих прорахунків. Наприклад, навесні 1944 р., коли радянські війська приступили до здійснення низки операцій, метою яких було звільнення Правобережної України та вихід до Карпат, незважаючи на вимогу СВГ забезпечувати таємність перегрупування військ та інших підготовчих заходів, противнику все ж вдалося отримати дані про підготовку наступу радянських військ та здійснити контрзаходи. Так, за рахунок переведення п'яти танкових дивізій з Уманського напрямку він посилив своє угруповання у напрямку 1-го Українського фронту. При чому це здійснювалось так майстерно, що радянська розвідка не виявила його, що мало серйозні негативні наслідки.

Загалом, наприкінці 1944 р. – на початку 1945 р. відбулися зміни у СВГ та ГШ, частково були перерозподілені функції у центральному апараті Наркому оборони, встановлено порядок видання та підпису наказів СВГ, Наркомату оборони та ГШ (документи 266; 268; 279) [38]. У СВГ та ГШ встановився чіткий режим роботи, система збору даних та оцінки обстановки, планування операцій, їх підготовки та ведення.

Таким чином, вивчення документів збірників дозволяє простежити еволюцію стратегічного керівництва радянськими військами на всіх рівнях, виявити особливості роботи СВГ та ГШ на різних етапах Другої світової війни, дослідити методи контролю Верховним Головнокомандуванням поточної ситуації на фронтах.

Функції, робота СВГ та інших органів керівництва збройними силами розвивалися та вдосконалювалися відповідно до конкретної обстановки. На завершальних етапах війни відбулися важливі зміни у стратегічному управлінні: покращилося маневрування військами та резервами, посилювався колегіальний принцип прийняття важливих рішень.

Список використаних джерел

1. Великая Отечественная война. Историография. – М., 1995. – 346 с.
2. Сборник документов Верховного Главнокомандования за период Великой Отечественной войны: В 4-х выпусках. – М., 1968.
3. Жуков Г. К. Воспоминания и размышления: В 3 т. / Г. К. Жуков. – Т. 2. – М., 1992. – 384 с.
4. Василевский А. М. Дело всей жизни / А. М. Василевский. – М., 1988.
5. Данилов В. Д. Ставка ВГК; 1941–1945 / В. Д. Данилов. – М., 1991.
6. Русский Архив: Великая Отечественная. Ставка ВГК. 1941 г. – М.: ТЕРРА, 1996. – Т. 16 (5–1). – 448 с.
7. Русский Архив: Великая Отечественная. Ставка ВГК. 1942 г. – М.: ТЕРРА, 1996. – Т. 16 (5–2). – с. 624.
8. Русский Архив: Великая Отечественная. Ставка ВГК. 1943 г. – М.: ТЕРРА, 1999. – Т. 16 (5–3). – с. 360.
9. Русский Архив: Великая Отечественная. Ставка ВГК. 1944–1945 гг. – М.: ТЕРРА, 1999. – Т. 16 (5–4). – 367 с.

Станіслав Чумак

ЭВОЛЮЦИЯ СТРАТЕГИИ ВЫСШЕГО ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО РУКОВОДСТВА СССР В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ (ЗА МАТЕРИАЛАМИ СЕРИИ СБОРНИКОВ "РУССКИЙ АРХИВ. ВЕЛИКАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ").

В предлагаемой статье проанализирован ряд документов, которые раскрывают изменения в стратегии военно-политического руководства вооруженными силами СССР в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: Ставка Верховного Главнокомандования, Генеральный штаб, Вторая мировая война, высшее военно-политическое руководство.

Stanislav Chumak

THE EVOLUTION OF STRATEGY OF HIGHER MILITARY-POLITICAL LEADERSHIP OF THE USSR DURING THE PERIOD OF THE SECOND WORLD WAR (ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE SERIES OF COLLECTIONS "RUSSIAN ARCHIVES. THE GREAT PATRIOTIC WAR")

In the proposed article analyzes several documents which reveal changes in the strategy of the political and military leadership of the armed forces of the USSR during the Second world war.

Key words: The General Headquarters, The General Staff, top political and military leaders, The second world war.

УДК 94 (477.8) "1944/1950"

Андрій Киданюк

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ УПРОДОВЖ 1944–1950 РР. У РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

У статті проаналізовано основні історіографічні праці радянських науковців, що стосуються соціально-економічних та культурних процесів у західноукраїнському селі упродовж 1944–1950 рр.

Ключові слова: радянська історіографія, західноукраїнське село, радянізація, колективізація, соціально-економічні процеси.

В історичній науці нагромаджено значний масив праць, присвячених відбудові народного господарства Західної України повоєнного періоду. Серед широкого спектру історичних проблем, порушених дослідниками, окреме місце відведено вивченню соціально-економічних та культурних процесів у західноукраїнському селі. Науковий інтерес до селянствознавчої тематики не послаблюється вже багато років, а сама проблематика була і залишається одним з важливих напрямків вітчизняної історичної науки. В цьому контексті проблема інтеграції західноукраїнського села до радянської системи та складності перебігу соціально-економічних та культурних процесів у регіоні набувають особливої актуальності.

Вагомий внесок у дослідження цієї проблематики внесла радянська історіографія, що представлена широким репрезентативним колом історіографічних праць радянських науковців, що безпосередньо та опосередковано відображають соціально-економічні та культурні процеси в західноукраїнському селі упродовж 1944–1950 рр.

Метою статті є аналіз радянської історіографії в дослідженні соціально-економічних та культурних процесів у західноукраїнському селі упродовж 1944–1950 рр.

Розгляд соціально-економічних та культурних процесів у західноукраїнському селі розпочався практично в перші роки відновлення радянської влади у регіоні. Дослідження були виконані в дусі марксистсько-ленінської методології. Так, у публікаціях І. Грушецького "Соціалістичне перетворення Львівщини" [1], Л. Корнійця "Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР" [2], К. Сироцинського "Перемога колгоспного ладу в західних областях Української РСР" [3], В. Маланчука "Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР" [4], В. Варецького "Соціалістичні перетворення в західних областях УРСР" [5] переважає описово-возвеличувальний